

MENTAL FİİL KAVRAMI VE ŞEYYÂD HAMZA'NIN YÛSUF U ZELİHÂ MESNEVİSİNDE MENTAL FİİLLER

Ayşe YEGİN*

Öz

Fiil, öznenin yaptığı ya da konusu olduğu iş, oluş, kılış, devinim, yargı vb.yi belirten, anlatan sözcük olarak tanımlanmaktadır. Mental sözcüğü, İngilizce bir terim olup zihin ve zihinle alakalı olan demektir. Mental kelimesi anlam olarak zihinsel, ruhsal, algısal gibi sözcüklerle karşılanmaktadır. Mental fiil kavramı zihin fiilleri, algılama fiilleri olarak adlandırılabilir. Fiiller genel olarak hareket ve durum fiilleri olarak gruplandırılır. Mental fiiller ise fiziki bir hareketi değil zihinsel bir hareket bildiren fiillerden ibarettir.

Duygular, algılar, düşüncelerle ilgili fiiller mental fiilleri kapsar.

Klasik Türk Edebiyatında pek çok Yûsuf u Züleyha mesnevisi yazılmıştır. Şeyyâd Hamza'nın eseri Anadolu sahası Türk edebiyatının, bir başka deyişle Divan Edebiyatının bilinen ilk 'Yusuf u Züleyha'sı olması bakımından önemlidir. Mental Fiiller bağlamında Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ Mesnevisinin incelenmesi bize 13-14. Yüzyıllarda Türk kültür ve duygu, düşüncesine dair fikir vereceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada mental fiiller 1. Duyu (Algılama) Fiilleri 2. Duygu Fiilleri 3. İdrak Fiilleri 4. Açıklama fiilleri olarak incelendi.

Anahtar Kelimeler: Fiil, Mental Fiil, Yûsuf u Zeliha, Zihin Fiilleri, Mesnevi

THE CONCEPT OF MENTAL VERB AND MENTAL VERBS IN ŞEYYAD HAMZA'S YÛSUF U ZELİHÂ MESNEVI

Abstract

The verb, the work that the subject does or is subject to, the formation, the sword, the motion, the judgment, etc.yi, indicating it is defined as words that describe. The word mental is an English term that relates to the mind and the mind. The word mental is met with words such as mental, spiritual and perceptual as meaning. The concept of mental verb can be called mind verbs, perception verbs. Verbs are grouped in general as act and state verbs. Mental acts are not a physical act, but a mental act.

Emotions, perceptions, thoughts related verbs include mental verbs.

In Classical Turkish literature, many Yûsuf u Züleyha mesnevi was written. The work of Şeyyad Hamza is important in terms of being the first known 'Yusuf u Züleyha ' of Turkish literature, in other words Divan literature. Examining the Yûsuf u Zelihâ Mesnevi of Şeyyad Hamza in the context of mental acts 13-14. It is thought that it will give an idea of Turkish culture and emotion in the centuries.

In this study, mental activity 1. Sensory (Perception) Verbs 2. Emotions 3. Comprehension Verbs 4. It was studied as explanation verbs.

Keywords: verb, mental verb, Yûsuf u Zeliha, mind verbs, Mesnevi

GİRİŞ

Kur'an'da geçen hikâyelerin en güzeli sayılan Yûsuf ile Zelihâ hikâyesi, bütün İslâm âleminde ve Türk dünyasında da çok sevilmiş ve çok okunmuştur. Türk şairleri Kur'an'dan aldıkları ilhamla pek çok Yûsuf ve Züleyha mesnevileri yazmıştır. Bu çalışmaya konu olan eser Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ mesnevisidir. Anadolu sahasında ilk eser veren şairlerimizden olan Şeyyâd Hamza'nın hayatı hakkında pek fazla bilgi yoktur. Şeyyâd Hamza'nın hayatı ile ilgili en doğru bilgileri onun eserlerinden tespit etmek en doğru olanıdır. Şeyyad Hamza'ya ilk değinen Fuat

* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Köprülü olmuştur. Köprülü, Türk Yurdu dergisinde makalesinde Şeyyâd Hamza'nın 13.yüzyıl şairlerinden olduğunu belirtmiştir. Buna delil olarak da Lamii'nin Letaif'inde geçen fıkrada onun Nasreddin Hoca ile olan diyaloguna dayanarak, onun Nasreddin Hoca ile çağdaş olduğunu belirtmiştir.

Şeyyâd Hamza'nın nerede yaşadığı da tartışma konusudur. Muhtemelen o dönemde diyar diyar dolaşarak tasavvuf öğretisini halka yaymaya çalıştığını söyleyebiliriz. Zaten Yûsuf'u Zelihâ mesnevisinde sık sık dinleyicileri salâvat vermeye çağırması muhtemelen bu eserini bir mecliste söylediği izlenimini uyandırmaktadır. (Demirci-Korkmaz 2008: 9-10)

Şeyyâd Hamza'nın umumiyetle dini-tasavvufi eserler verdiğini görmekteyiz. Eserlerinde hem aruz hem de hece ölçüsünü kullanmıştır. Arapça ve Farsçaya vakıf olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. (Demirci-Korkmaz 2008: 11)

Yusuf u Zeliha mesnevisi dışında Dâstân-ı Sultân Mahmûd, Miraçnâme, Vefât-ı Hazret-i Muhammed 'Aleyhi's- selâm, Ahvâl-ı Kıyâmet ve Münferit Şiirleri bulunmaktadır.

Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ mesnevisi Anadolu sahasında yazılan ilk eserlerimizdendir. Eserin asıl nüshası kayıptır. Eldeki nüsha ise daha sonra asıl nüshadan yapılan istinsaktır ve eserin bilinen tek nüshası olup Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Eser nesih yazı ile kaleme alınmıştır. Eser 103 sayfadan oluşmakta ve her sayfada umumiyetle 15 satır bulunmaktadır. Toplam 1529 beyitten oluşmaktadır. Müstensih eseri yazarken 16. Yüzyılın imlâsını esas almış ve harekeleri fazla kullanmamıştır. Eserin müstensihi kendisi hakkında eserin son sayfasında çok kısa bir bilgi vermiştir, bu bilgiye göre eserin müstensihi 'Abdu'rahîm İbn Kâsım İbn Hasan isimli kişidir.

Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ mesnevisi Eski Anadolu Türkçesinin kuruluş döneminin özelliklerini yansıtan eserlerin başında gelir. Eser bu özelliğiyle dil tarihimiz açısından eşsiz bir yere sahiptir. Eserde, Eski Anadolu Türkçesinin tüm özelliklerinin yanı sıra, ağız özellikleri ve arkaik kelimelerin çokluğu bakımından da dönem eserleri içerisinde en dikkat çekici ve en karakteristik olanıdır. (Hamza, 2008: 19)

Yûsuf ile Zelihâ hikâyesine şairler tarafından gösterilen ilgi, asırlar boyu devam etmiştir.

Bu makalede Şeyyad Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ mesnevisindeki mental fiiller incelenecektir.

Mental Fiil Kavramı

Dil ve düşünce her zaman birbirine etki etmiştir. Bu konuda dil insanın düşünceleri ve düşünme süreçleri açısından da bize bilgi vermektedir. Mental durumu ifade eden fiiller de zihinle ilgili fiillerdir. Bu fiiller semantik fiil sınıflandırılması çalışmalarında *mental verbs* "mental fiiller" olarak adlandırılmaktadır. Mental fiiller, algılarımızı, duygularımızı, idraklerimizi ifade eden fiillerdir. Kısaca zihinle ilgili fiillerdir. Mental fiil kavramını araştırmacılar şu şekilde değerlendirmiştir:

'Varlıkları karşılayan isimlerden farklı olarak temelinde "hareket" olan fiilin, fiziki olmayan (mental) bir hareket içerisindeki olguları da karşılaması olağan bir durumdur. Bu durumda "koş-, yürü-, gel-" gibi fiiller fiziki bir hareketi bildirirken "bil-, düşün-, anımsa-" gibi fiiller de mental bir hareketi bildirirler. Zihinsel bir süreç içerisinde gerçekleşen; duyular, duygular, idrak ve algılama ile ilintili fiillere mental fiiller denilebilir.' (Seçkin 2013: 921-922)

Şahin, “Mental Fiil Kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller” adlı çalışmasında Karakuşçu’dan alıntı yaparak şöyle değerlendirmiştir; İngilizcedeki mental (ruhsal, akılsal, zihinsel, zihnî) kelimesi bizdeki zihin kelimesinin karşılığıdır. Zihin iradeli davranışların, duyguların, algılamaların merkezidir. Karakuşçu’ya göre, iradeli davranışlar da bir zihin işlevi ile ortaya çıkar. Duymak, anlamak, hatırlamak, mukayese etmek, dikkat, dinlemek gibi yetenekler ve melekelerin hepsi zihin fonksiyonudur. Zihnin bir uyarı ile etkinlik kazanmasına (işler hâle gelmesine) zihin faaliyeti veya bilinç hâli ve düşünce gibi adlar verilir. Bireyler çevresini kendi anlayış ve düşünme gücüyle değerlendirecektir. Algıları ve olayları değerlendirme, ölçme ve gerçeği bulma işlevinde ölçek, bireyin kendi zihin gücüdür. (Şahin 2012: 49)

Yaylagül, mental fiillerin dilbiliminden çok ruh bilimin inceleme alanı içinde olduğunu ve bu konudaki dilbilimsel çalışmaların son derece az olduğunu belirtmiştir. Algı, tanıma, anımsama, anlama, ileri idrak ve değerlendirme etkinliklerini gösteren mental fiiller girdi işlevlerinden ilerleyerek bilgi işlem diye adlandırılan bir boyuta erişir ve çıktı işlevlerle sonlanır. (Yaylagül 2005: 17)

Seçkin de bugüne kadar mental fiiller konusunda yapılan çalışmaların daha çok insan psikolojisi alanında yapılmış olduğunu ve insanların iç dünyası ve/ya zihinsel algılamalarıyla ilgili olarak bu fiilleri hangi yaşlarda ve ne maksatla kullandıklarının incelendiğini belirtmiştir. (Seçkin 2013:922)

Daha çok zihinle ilgili kelimelerin neler olduğu ve hangi yaşlarda ortaya çıktığıyla ilgili yapılan araştırmalar gösteriyor ki bu dönem, özellikle bu kelimelerin yeni yeni ortaya çıktığı dönemler olan çocukluk döneminden ergenlik dönemine kadar olan evreyi kapsamaktadır.

Şahin yapılan araştırmaların özellikle çocuklar üzerinde yapıldığını ve bilim insanlarının, insanların iç durumuna ve zihin dünyasına ait kelimeleri hangi yaşlarda ve ne maksatla kullandıklarını incelemişlerdir. Çocukların algılamaları, duyguları ve idrak ettiği alanlara ait kelimeler genel olarak “mental verb” (mental fiil) terimiyle karşılanmıştır. Şahin, çalışmasında Viberg’den alıntı yaparak şöyle açıklamıştır: Viberg’e göre dilin mental süreçlerinin ilk aşaması, algılama sürecidir. Algılama eyleminin görevi, çeşitli duyulardan gelen bilgileri beyindeki dil merkezlerine ulaştırmaktır. Dolayısıyla dil süreçlerinin işlevi algılamakla başlamaktadır. Dilin mental sürecinin ikinci aşaması, algıların anlamlandırılması ve yorumlanmasıdır. Yani çeşitli duyulardan gelen bilgiler işleme alınır. Bu aşamada beyinde kodlanmış bilgilerle, dışarıdan gelen bilgilerin bağlantıları kurulur, anlamlandırma süreci gerçekleşir. Bu süreçten sonra, tepki veya kendini ifade etme süreci başlar. Bu mental sürecin üçüncü ve son aşamasıdır. Yani dilsel etkinliğin bu aşamasında algılanan bir durum karşısındaki kişinin verdiği tutum sergilenenecektir. Algıyla başlayan süreçte dış dünyadan alınan veriler zihinde anlamlandırılır ve dil yardımıyla kelimelere dökülür. Algıladığımız her şey, duygularımız, düşüncelerimiz, isteklerimiz vs. her şey dilde bir kavrama ad olur. (Şahin 2012: 46-50)

Hirik-Çolak çalışmasında algı, tanıma, anımsama, anlama, ileri idrak ve değerlendirme olarak belirlenen Booth ve Hall’in yaklaşımlarını şu şekilde vermiştir: Mental sürecin sınıflandırılmasında temel basamaklar Booth ve Hall (1995) tarafından altı kademe ele alınmıştır:

- **Algı:** Konuşmacı algılamamanın etkisini bildirir. (Hikâyenı duydum.)
- **Tanım:** Konuşmacı bazı kişi ya da kavramları tanır. (Bu yüzü tanıyorum.)

- **Anımsama/Hatırlama:** Konuşmacı hatırladığı gerçek bilgiye atıf yapar. (Onun telefon numarasını biliyorum.)
- **Anlama:** Konuşmacı kavramsal çerçeve veya sebepten bahseder. (Onun bunu neden yaptığını biliyorum.)
- **İleri İdrak/Üstbilis:** Konuşmacı mental hareketlerin farkında oluşunun tartışmasına odaklanır. (Eğlenceli olabilir diye düşünüyorum.)
- **Değerlendirme:** Konuşmacı durumun gerçekliği ile ilgili davranış ve inançlardan bahseder. (Hirik-Çolak: 2017: 263)

William, mental fiilleri; hatırlama, fark etme, algılama, bilme, ümit etme, ummak, istemek, niyet etmek, inanmak, hoşlanma gibi durumları ifade eden durumlar olarak tanımlar. Mental fiiller, alternatif olarak psikolojik fiiller diye de adlandırılabilirliğini belirtir. (William 2009: 37)

Lock, mental fiilleri “zihinsel işlem sözcükleri” olarak adlandırır. (Lock 1999: 103-110)

Levin'in English Verb Classes and Alternations “İngilizcede Fiil türleri ve Alternatifleri” adlı çalışmasında mental fiiller başlı başına ele alınmamakla birlikte mental fiilleri; algılama fiilleri (verbs of perception) gör-, işit-, kokla-, tad al- gibi; duyularla ilgili fiiller (görme fiilleri/see verbs), keşfet-, incele-, araştır-, gibi gözlem fiilleri (sight verb), göz at-, bak- gibi gözetleme fiilleri (peer verbs), hisset-, kokla-, seslen- gibi uyarı fiilleri (stimulus subjectperception verbs), psikolojik durum fiilleri (verb of desire) iste-, arzu et-, ihtiyaç duy- gibi çeşitli başlıklar altında incelemiştir. (Levin 1993: 185-187).

Yaylagül, “Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller” adlı çalışmasında Mental fiilleri duyu fiilleri, duygu fiilleri, anı ve uslamlama fiilleri, algılama fiilleri olarak sınıflandırmış ve incelemesini bu sınıflandırma üzerine yapmıştır. (Yaylagül 2005: 17-51)

Seçkin, “Mental Fiiller Bağlamında Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı” adlı çalışmasında mental fiil hakkında bilgi vermiş ve duyu, duygu, idrak ve açıklama olarak dört başlık altında sınıflandırıp incelemiştir. (Seçkin 2013: 921-929)

Şahin “Türkmen Türkçesinde Mental Filler” adlı doktora tez çalışmasında “Türkmen Türkçesindeki Mental Fiilleri değerlendirmiştir. Şahin mental fiiller idrak, duygu, algılama olarak üç sınıfta değerlendirmiştir.

Kamchybekova, “Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri” adlı çalışmasında doğrudan mental fiilleri ele almamış, duyu fiillerini incelemiştir. Çalışmasında duyu fiillerini I. Temel duyu fiilleri (1. Görme duyu fiilleri 2. Dokunma duyu fiilleri 3. Tat alma duyu fiilleri 4. Koku alma duyu fiilleri 5. İşitme duyu fiilleri) II. Birleşik duyu fiilleri olmak (1. Sezgi fiilleri (sezmek, hissetmek, farkına varmak) 2. Vücut durum duyu fiilleri (içi ezilmek, canı boğazına gelmek) şeklinde iki gruba ayırmıştır (Kamchybekova 2011: 88-102).

Bayraktar, “Bulgarca Sözlüğüne Yer Alan Türkçe Mental Fiiller” üzerine adlı çalışmasında Türkçeden Bulgarcaya geçen mental fiilleri (duyu, duygu-seziş, idrak, açıklama) tespit etmiş ve bu duygu ve düşünce fiillerini bugünde kullanmaya devam ettiklerini belirtmiştir. Türkçeden Bulgarcaya geçen kelimeleri tespit etmesi açısından önemlidir. (Bayraktar, 2017: 458-466)

Türkdil, “Anlam Bilim Açısından Kazak Türkçesinde Duyu Fiilleri” çalışmasında Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde yer alan algılama- duyu fiillerini ve ortak kullanılan duyu fiillerini tespit etmiştir. (Türkdil, 2013: 1)

Erkan Hirik- Tuğba Çolak “Türkçe Mental Fiillerde Çok Katmanlılık” adlı bildirilerinde, bir mental fiilin farklı anlam düzeylerinde görülen ve aynı anlam düzeyinde görülen çok katmanlılık yapısını incelemiştir. Mental fiiller ve bu fiillerdeki çok katmanlılık Türkçenin mental “zihinsel” süreçleri ifade eden fiillerinin derin anlamlı olduğunu, güçlü çağrışımları sağladığını ve birçok açıdan gelişmiş bir anlam dünyasına sahip olduğunu belirtmiştir. (Hirik vd 2017: 261-268)

Melek Erdem V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı’nda sunmuş olduğu “Türkmen Türkçesinde Mental Fiillerin İsteme Göre Anlam Değişimleri” adlı bildirisinde mental fiilleri algılama (perception), etki (affection) ve idrak (cognition) fiilleri şeklinde gruplandırmıştır. Algılama (perception) fiillerine örnek olarak gör-, eşit-, duy- gibi duyu organlarıyla gerçekleştirilen fiiller; etki (affection) fiillerine duygularla veya olayların, durumların insanlar üzerinde bıraktıkları etkilerle ilgili beğen-, hâlâ-, gork-, gibi fiiller; idrak (cognition) fiillerine pikirlen-, fikir et-, oylan-, düşün-, bil-, añ- gibi fiiller örnek olarak gösterilebilir. (Erdem,2004:939-947).

Bu çalışmada Kuban Seçkin’in “Mental Fiiller Bağlamında Oğuz Kağan Destanı” adlı çalışmasında yaptığı sınıflandırma esas alındı. (Seçkin 2013: 921-929)

Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ Mesnevisinde yer alan mesnevisinde yer alan mental fiiller 1.Duyu Fiilleri, 2.Duygu Filleri, 3.İdrak Filleri 4. Açıklama fiilleri olarak dört grupta incelendi.

Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ Mesnevisinde Mental Fiiller

1.Duyu (Algılama) Fiilleri

Algıyla başlayan süreçte dış dünyadan alınan veriler zihinde anlamlandırılır ve dil yardımıyla kelimelere dökülür. Algıladığımız her şey, duygularımız, düşüncelerimiz, isteklerimiz vs. her şey dilde bir kavrama ad olur. Mental sürecin ilk aşaması olan duyumların zihinde anlamlandırılmasının ifade eden fiiller, *algılama fiilleri* olarak kabul edilebilir. Algılama süreci görerek, dokunarak, tadarak, işiterek, koklayarak başlamaktadır. Algılama yoluyla anlamlandırma oluşur. Algılama fiilleri *dokunmakla* (*dokunmak, değmek vb.*), *işitmekle* (*işitmek, duymak vb.*), *koklamakla* (*koklamak, koku almak*), *tatmakla* (*tatmak*), *görmekle* (*görmek, bakmak vb.*) ilgili fiillerdir. (Şahin 2012: 923)

Yaylagül’e göre bu fiiller mental etkinliğin gerçekleşmesi için gerekli olan girdilerin toplanması işlerini gösterir. Dolayısıyla idrak etme sürecinin başlatıcılarıdır. (Yaylagül, 2005: 24)

Duyu fiilleri temelde beş duyu organımızın yaptığı işlevleri anlatan fiillerdir. Yûsuf u Zeliha mesnevisinde tespit edilen duyu fiilleri şunlardır:

1.1.Görme algılama Fiilleri:

gör-/gözle-: “görmek” Fiil gördüm (24, 121, 167,168...), göresin(114), görem (112, 119), gördi (259, 266, 209, 148...), gör (177, 145, 136...), görü turur (5), görürem (167, 46), gördün (172...), görür (198, 236, 273...), gözle (662) şekilleriyle metnin birçok yerinde geçmektedir:

Gördüm ay u güneş on bir yıldız (24)¹ Ay, güneş ve on bir yıldızı gördüm.

¹Parantez içlerindeki rakamlar ilgili örneğin Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ Mesnevisinde geçtiği beyit numarasını belirtmektedir.

Göresin Yûsuf yüzün anda gele (114) Yusuf gelince orada yüzünü görürsün.

Gördi gönlek büs-bütün yırtuğı yok (148) Gömlekte yırtığın olmadığını gördü.

Bir 'arab geldi ıraktan gözledi (662) Uzaktan bir Arap'ın geldiğini gördü.

bağ-/bah-: "bakmak-görmek" Fiil bakar (169, 374), bak (1058), bakup (1068), bakışur (1070), baksam (1234) şekillerinde birçok yerde kullanılmıştır.

Zelihâ köşkten bakar görür anı (374) Zeliha köşkten bakar onu görür.

Sevinürdüm yüzine baksam görüp (1234) Onun yüzüne bakarak sevinirdim.

Uş inanmazsan kolumda bağ bérü (1058) İnanmazsan koluma bak.

Ol-dem kim bunlar şürete bakışur (1070) O vakit bunlar o surete bakar.

oku- "okumak" okumışdum (120), okunuz (1270), okur (110,354...), okur-ıdı (109) şekilleriyle geçmektedir.

Bir kitâbda okumışdum ben anı (120) Ben onu bir kitapta okumuştum.

okıt- "okutmak" okıdur (1267) şeklinde geçmektedir.

Yûsuf ol bitigi açar okıdur (1267) Yusuf o mektubu açar okutur.

okun- "okunmak" (356)

Çün biti gelür okunur gör n'eder (356) Mektup gelir okunur gör ne yapar.

1.2. İşitme Algılama Fiilleri

êşid- / êşit-: "işitmek, duymak, dinlemek" êşit (19, 324, 312, 52...), êşitdiler (32, 302), êşitdi (52, 84, 141, 654...), êşidür (361, 415) êşidün (326) êşidesin (617) şekilleriyle pek çok yerde geçmektedir.

İmdi êşit bu sözi varsa cânun (19) Yüreğin varsa şimdi bu sözü dinle.

Çün êşitdiler bular uşbu düşi (32) Bunlar işte bu düşü işittiler.

Êşid imdi Yûsuf'a ne kıldılar (68) İşit şimdi Yusuf'a ne yaptılar.

Bunu êşidür hoca girür yola (183) Bunu işiten hoca geri döner.

diñle-, tıñla-: "dinlemek- işitmek" diñleñ (17,165...), diñle (178, 203, 326, 402...), diñlenüz (1290,267...) biçimlerinde kullanılmıştır.

Yûsuf eydür diñleñüz siz sözini (1290) Yusuf'un sözünü dinleyin.

Uşşı geldi başına diñle n'eder (203) Akı başına geldi ne der dinle.

İmdi diñle ol Kötîfar işini (402) Şimdi o Kötîfar işini dinle.

ķulaķ ķut- : "dinlemek, kulak vermek" anlamında kullanılmıştır.

sem' ķut- : Arapça+Türkçe yapısında kurulmuş olup metin içerisinde **ķulaķ ķut-** fiiliyle birlikte eş anlamlı olarak geçmektedir.

İmdi diñleñ sözüme ķutun ķulaķ (17) Şimdi dinleyin sözüme kulak verin.

Vér şalavât ķut ķulaķ uşbu söze (106) İşte bu söze kulak tut, salavat ver.

Ziy bildün sen bu sözi ķut sem' (1293) İyi bildin sen bu söze kulak tut.

tuy-: “duymak” anlamında kullanılmıştır. tuydun (77, 1358), tuiyar (622), tuiyaduñuz (594), tuiymış-ıdı (875), tuiya (876), tuiydum (1001, 1002) tuiydi (1180), tuiymadılar (591) şekillerinde birçok yerde kullanılmıştır.

Eyt baña bildür ne tuiyduñ bahtlı (77) Ey bahtlı ne duydu bana bildir.

Anı tuiydi eytdi Yûsuf oğlına (1180) Onu duydu Yusuf oğluna söyledi.

Melik Reyân tuiyar ol ikisin tutar (622) Melik Reyân duyar o ikisini tutar.

1.3. Tatma Algılama Fiilleri

ıad-: “tutmak” ıaddum (1384) şeklinde geçmektedir.

Şimdi bildüm çünkü ıaddum ben ıadın (1384) Şimdi biliyorum tadını çünkü tattım.

ye-: “yemek” yedi (140, 159, 688, 974...) yedüm (159), yediler (831, 834, 836...), yerler (835,965), yedürür (583), yesün (1132) şekillerinde geçmektedir.

Ne yedüm ben ne yedi onlar anı (159) onu ne ben yedim ne onlar yedi .

Buğday alup yediler ol yıl şatun (831) o yıl buğday satın alıp yediler.

iç- : “içmek” içdi (1464), içürür (627) içe (518), içeyidüm (781) şekillerinde metnin bir çok yerinde geçmektedir.

İçdi anı düşdi yere cân vëri (1464) Onu içti yere düşüp can verdi.

Hocasına içürür şöyle ki var (27) Ne var ki hepsini hocasına içirir.

1.4. Koklama Algılama Fiilleri

koğ-: “kokmak” koğar (1358) şeklinde geçmektedir.

Uşagını iyidür burnundan koğar (1358) Yusuf'un kokusu burnunda kokar.

1.5. Dokunma Algılama Fiilleri

kuç-: “kucaklamak” kuçar (237, 420, 759, 1386), kuçdı (532), kuçmış (486) şekillerinde geçmektedir.

Turu gelür Yûsufı öper kuçar (420) Kalkar ve Yusuf'u öpüp kucaklar.

kuçuş- “kucaklaşmak” (1322)

Gelin imdi görışelüm kuçuşup (1322) Gelin şimdi kucaklaşalım ve görüşelim.

2.Duygu Fiilleri

Yaylagül'e göre, duygu fiilleri mental fiillerin bir grubunu teşkil eder, mental etkinliğin ikinci aşamasını oluşturur. Dış uyaranlardan gelen etkiyi duyularla alma ve bunlara tepki vermeyi ifade ederler. “Duygusal tepki fiilleri bir etkiye karşı ortaya çıkarlar, dolayısıyla etkiye karşı verilmiş bu tepkiler bir çeşit yanıt niteliğindedir. Başka bir deyişle kişinin duygusal yanıtıdır. Bundan dolayı duygusal yanıt fiili diye de adlandırılır. Duygusal yanıt beklentilerin gerçekleşmemesi, durgun giden yaşama tepki, durgun yaşamdaki olumlu ve olumsuz gelişmeler, saygınlığın artması veya azalması, beklenmedik durum karşısında kafa karışıklığı, başkalarına karşı güvenin yitirilmesi, beklenmedik bir durumla karşılaşma, beklenmedik bir durum karşısında tepkisizleşme, olumsuzluğu engelleme çabası, olumsuz durumdan çıkamama düşüncesi, olumsuz bir durumdan kaçma duygusu, başka bir varlığa karşı güçlü olumlu veya olumsuz duygular, başka bir varlığa bağlanma, başka bir varlığın beklenmedik olumsuz hareketi gibi etkilere bağlı olarak ortaya çıkar.” (Yaylagül, 2011:101).

Şahin, “Mental Fiil Kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller” çalışmasında Alogan’dan alıntı yaparak şöyle değerlendirmiştir. Alogan’a göre duygular, biliş ve davranışı etkileyen ve uyumsal fonksiyonları olan temel bir faktör olarak da kabul edilip, bir uyarının yol açtığı genel bir uyarılma halinin, bilişsel süreçler tarafından değerlendirilmiş şekli olarak da incelenmiştir. (Şahin 2012: 51)

Dünya üzerinde bütün dillerde duygular ifade eden fiiller vardır. Sevinme, üzülme, pişmanlık, korku, kaygı gibi duygular bir etkinin sonucunda ortaya çıkan duygusal tepki fiilleridir. Duygu fiilleri bütünsel davranış tepki fiilleri, olumlu duygu fiilleri ve olumsuz duygu fiilleri olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

2.1. Bütünsel Davranış Tepki Fiilleri

Yaylagül’e göre bütünsel davranış tepki fiilleri, tehdit edici ve tehlikeli olarak algılanan bir durum karşısında kişinin ilk anda verdiği tepkileri gösterir. Belirli bir uyarana karşı verilen ilk tepkidir. (Yaylagül 2005: 31)

Metnimizde geçen bu tür fiiller şunlardır:

2.1.1. Korkma- Ürkme Bildiren Fiiller

ķork- : “korkmak” ķork (529), ķorkar (208, 1070), ķorkaram (48, 49, 1224), ķorkdı (639)

İmdi ķorkaram düşümden ğerü ğörem (48) Şimdi rüyamı geri görmekten korkarım.

Ħürmetini saķınur ķorkar bular (208) Bunlar korktukları için hürmet ettiler.

ürk-: “ürkmek” ürkeler (805) biçiminde geçmektedir.

Uçmaķ ehli ürkeler ol ķamudan (805) Cennet ehli onların hepsinden korkarlar.

2.1.1.1. Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

cānı kork-: Farsça+Türkçe yapısında kurulmuş “çok korkmak” (639) anlamına gelmektedir.

Ķün eşitdi anı ķorkdı cānı (639) Onu işitince çok korktu.

cānı titre-: “çok korkmak” (210) Farsça+Türkçe yapısında kurulmuştur.

Ķorkusından Yūsufuñ titrer cānı (210) Yusuf’un canı korkudan titremeye başladı.

öd sıdur-: “ödü kopmak, çok korkmak” (1179)

Öd sıdurdı kim ölürdi biñ kişi (1179) Bin kişinin ödü kopar ve öldü.

2.1.2. Hayret, Şaşma Bildiren Fiiller

‘aceble-: Arapça+Türkçe yapısında kurulmuştur. “şaşakalmak” ‘acebledi (378), ‘acebler (959), ‘aceleye (765), ‘acebleyü (981), ‘acebleşür (32,955) biçimlerinde metinde geçmektedir.

‘acebleşürler tañlaşurlar bu işi (32) Bu işe şaşırp hayret ederler.

Geldi ğördi Yūsufı ‘acebledi (378) Gelip Yusuf’u görünce şaşıır.

tañla-, tañlaş- : “şaşırmak, hayret etmek” tañladı (378, 914, 1050, 1408), tañlar (733,1057, 1497), tañlaya (765), tañladum (675, 1187), tañlayasın (556) tañlayuban (598), tañlayu (268, 300, 734...) şekillerinde bir çok yerde geçmektedir.

Ħayrān oldı bir zamān ğey tañladı (378) Bir zaman hayran oldu, şaşırdı.

Ħayran oldum tañladum ğöreliden (1187) Bütün bunlara şaşırdım ve ona hayran oldum.

2.1.2.1. Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

Metin içerisinde bu yapıda bulunan fiillerin deyimleşmiş birleşik fiil oluşturdukları görülmektedir. İki ya da daha çok sözcüğün anlamca kaynaşması deyim haline gelmesi ile oluşmuş birleşik fiillerdir. Anlamca kaynaşmış birleşik fiillere deyimleşmiş birleşik fiiller de denilmektedir. Çoğu zaman bir isimle bir fiilin mecaz anlam kazanarak kaynaşması sonucu oluşmaktadır. Metin de bu türden tespit edilen fiiller aşağıda örneklendirilmiştir.

'acebe kal-, 'aceb kal-: "şaşırmak, hayret etmek" 'acebleşü kal- (1376), 'aceb kal-(192, 379, 555, 1441), 'acebe kal-(278,423) Arapça+Türkçe yapısında kurulmuştur.

Her kim gördi 'acebe kaldı cânı (278) (Yusuf'un güzelliğini) Gören herkes şaşırdı.

'Aceb kalur ol eve ya'kûb cânı (1441) Yakup evi görünce şaşırdı.

taña bat-: "hayret etmek, şaşırmak"taña batır (254, 287, 405...) biçiminde metinde bir kez geçmektedir.

Anı gören halk kamu batır taña (254) Onu gören bütün halk şaşırdı.

taña kal-: "şaşakalmak, şaşırp kalmak" taña kalırdı (325) şeklinde bir kez geçmektedir.

Kim görenler anı kalırdı taña (325) Onu görenler şaşırp kaldı.

hayrân kal-: "şaşırmak"hayrân kalur (307, 373, 815) şeklinde geçmektedir. Arapça+Türkçe yapısında kurulmuştur.

Kimi âh eder bakar hayrân kalur (307) Kimisi ah ederek hayran hayran bakar.

2.1.3. Öfke, Kızgınlık, Sinir Bildiren Fiiller

kağı-, kağı-: "sinirlenmek, kızmak, öfkelenmek" kağıdı (710, 885), kağımaduñ (572), kağır (602, 711, 1170), kağıya (26) şekillerinde kullanılmıştır.

Mâlik Reyân ol kamuya kağıdı (710) Melik Reyyan hepsine kızdı.

İki yıl yatsun dëyü kağır buşar (1170) İki yıl yatsın diyerek öfkelenir.

buş-: "kızmak, öfkelenmek" buşar (1170, 602, 711) şeklinde geçmektedir.

Zelihâ kağır Yûsufa şol-dem buşar (602) Zeliha o anda Yusuf'a çok sinirlenir.

2.2. Olumlu Duygu Fiilleri

Metinde geçen olumlu duygu fiilleri, sevgi, memnuniyet, affetme, merhamet, sakinleşme ve saygı ifade eden duygu durumları ile sınıflandırılmış ve bunların birleşik yapıları çekimlerine de yer verilmiştir.

2.2.1. Sevgi İfade Eden Fiiller

Sev-, sevin-, sevnîş- : "sevmek, sevgi duymak, sevinç duymak, sevinmek" sevdi (426, 446), sever (596,897), severem (434, 988, 1265), sevdürdi (648),sevindi (1381), sevnîşüp (1322) şekillerinde kullanılmaktadır.

Ol Zelihâ şöyle kim sevdi anı (426) Zeliha onu öyle sevdi ki

Oturalum söyleşelüm sevnîşüp (1322) Oturalım, söyleşelim, sevinelim.

ârzûla-: "dilemek, istemek" ârzûlardı (111), ârzûlardum (120) biçiminde geçmektedir.Farsça+Türkçe yapısında kurulmuş fiildir.

Ârzûlardı kim bağa şûretine (111) Suretine bakmayı isterdi.

2.2.1.1. Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

‘âşık ol-, ‘âşık kıl-, ‘âşık eyle-: “aşık olmak, sevmek” ‘âşık ol- (111, 330, 333, 340...), ‘âşık kıl- (455), ‘âşık eyle (568) biçimlerinde metinde geçmektedir. Arapça+Türkçe yapısında kurulmuş fiillerdir.

‘Âşık oldum göynürüm tutğıl elüm (433) Aşık oldum yanıyorum elimden tut.

‘âşık kıldı beni uş anladum (455) Şimdi anladım beni kendine aşık etti.

Şaşa ‘âşık eyledün beni şâbâş (568) Bravo beni kendine aşık ettin.

gönli ol-, gönli düş-: “gönül vermek, arzulamak, istemek” gönli düş-(906), gönli ol-(520) şekline geçmektedir.

Gönli düşer Yûsuf’un Zelihâ’ya (906) Yusuf’un Zeliha’ya gönlü düşer.

Yûsuf’un Zelihâ’ya gönli olur (520) Yusuf’un Zeliha’ya gönlü olur.

şād et-, şādī kıl-: “sevindirmek, mutlu etmek, sevinmek” (354, 1001) anlamlarında kullanılır. Farsça+Türkçe yapısında kurulmuş fiillerdir.

Şādī kıldum cānum anda avınu (1001) Onunla canımı avutup mutlu oldum.

hayra ér-, hayr ol-: “mutlu olmak, iyi olmak, saadete ermek” (365, 614, 634) anlamlarında kullanılmıştır. Arapça+Türkçe yapısında kurulmuş fiillerdir.

Şabr eden hayra érer öñdin şoşa (365) Sabır eden baştan sona hayra erer.

Hayr olısar onısar senün işün (634) Senin işlerin düzelecek, hayırlı olacak.

2.2.2. Memnuniyet İfade Eden Fiiller

hayrân ol- “çok beğenmek” (300, 303, 588) anlamında kullanılmaktadır. Arapça+Türkçe yapısında kurulmuş olup deyimleşmiş fiildir.

Hayran olur dèremez ‘aqlın başa (303) Hayran olur aklını başına toplayamaz.

begen-: “beğenmek, güzel bulmak” begendiler (264), begenesin (825) biçiminde geçmektedir.

Begnediler ol Yûsuf peygāmberi (264) O Yusuf peygamberi beğendiler.

gül-: “gülmek” güldi (997, 1045), güldüm (1001), güldün (77), güle (513, 811, 1047), güler (76, 343, 1355) gülmek (999), gülmiş-iken (998) biçimlerinde bir çok yerde geçmektedir.

Gördi Ya’kûb bunları güldi katı (997) Yakup bunları gördü ve güldü.

2.2.2.1. Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

şükr eyle-, şükür kıl-, şükr et- : “verdiği nimetler için Allah’a olan minnet duygusu, şükran” (1320, 1391, 1394...) anlamında kullanılmıştır. Arapça+Türkçe yapısında kurulmuş olup **şükr et-** kalıplaşmış fiildir.

Şükr kılğıl sultân olduñ sen ulu (1320) sen büyük bir sultan olduğun için şükret.

Ol arada her biri şükr eyleye (812) O arada bunların her biri şükreder.

2.2.3. Affetme-Merhamet İfade Eden Fiiller

bağışla-: “affetmek” bağışla (299, 793, 1320), bağışladı (695, 826), bağışladum (387, 794, 1401...), bağışlağıl (386, 1319, 1526...), bağışlar (3, 9, 754), bağışlaya (6, 7, 1326, 1419), bağışlayam (693) biçimlerinde pek çok kez kullanılmıştır.

Tevbe kıldum bağışla suçum başa (299) Tövbe kıldım, benim suçumu bağışla.

bağışlagil bize eyü söylegil (1319) Bağışla bize iyi haber ver.

esirge-: “merhamet etmek” *esirgeğil* (883), *esirgeye* (872,879), *esirgeyesin* (893) biçimlerinde kullanılmıştır.

Eytdi ey Yûsuf esirgegil hâlüm (883) Ey Yusuf halime merhamet et dedi.

yarlıga-: “bağışlamak, affetmek” *yarlıgasun* (1402), *yarlıgaya* (58,696,778,818) biçimlerinde kullanılmıştır.

Hak sözün kabûl kıla yarlıgaya (818) Tanrı onun sözünü kabul edip bağışlaya

yarlığan-: “bağışlanmak, affedilmek” *yarlığan* (537), *yarlığanasın* (1416), *yarlığanur* (1495) şekillerinde geçmektedir.

Vêr şalavât yarlığanasın bayık (1416) Salâvat ver de şüphesiz bağışlanasın.

2.2.3.1. Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

şefakat kıl-: “merhamet etmek” (1401) metinde bir kez geçmektedir. Arapça+Türkçe yapısında olup deyimleşmiş fiildir.

Şefakat kıldum size hoş işledüm (1401) Size merhamet ederek iyi bir iş yaptım.

‘afv et-, ‘afv kıl-, ‘afv eyle-: “suç, kusur ve günahları bağışlama, affetme”(251, 655, 1321, 1319...) biçimlerinde pek çok yerde kullanılmıştır. Arapça+Türkçe yapısında olup deyimleşmiş fiillerdir.

Yûsuf dahı anuñ suçın ‘afv eder (251) Yusuf da onun suçunu affeder

Suçumuzu bağışla ‘afv eyleyü (1320) suçumuzu bağışla, bizleri affet

‘afv Kıldum ben size hoş işledüm (1321) sizi affederek hoş bir iş yaptım

2.2.4. Sakinleşme ifade eden fiiller:

diñdür-: “sakinleşmek”, *diñdürün* (1185) şeklinde bir kez kullanılmıştır.

Yahûda eydür diñdürün cânım (1185) Yehuda sakınleşin canım (kardeşlerim), der.

diñlen-: “rahat etmek, ferahlamak” *diñlene* (731), *diñlenesin* (636), *diñlenür* (851) biçimlerinde kullanılmıştır.

Yedi yıl şonra halâyık diñlene (731) Yedi yıldan sonra halk ferahlayacak.

avın-: “teselli bulmak” *avına* (334,1088,1092,1325), *avını* (1001) biçimlerinde kullanılmıştır.

Ağlamakdan ol bolay-ki avına (1325) Onunla avunarak ağlamasın.

egle-: “avutmak, oyalamak, eğlemek, egleğil (484) biçiminde bir kez geçmektedir.

Bu sınıklı gönlümi sen eglegil (484) Benim bu kırık gönlümü sen oyala.

2.2.5. Saygı İfade Eden Fiiller

ulula-: “büyük saygı göstermek, hürmet etmek” *ululayu* (949) biçiminde bir kez geçmektedir.

Vêre buğday kamuñuz ululayu (949) Buğday vererek hepinizi yüceltsin.

2.2.5.1. Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

tapu eyle-: “saygı göstermek, ululamak”(156,1034)

Döndi ol Yûsuf'a tapu eyledi (1034) Yusuf'a dönüp saygı gösterdi.

tapu kıl- "saygı göstermek" (255, 276, 724, 923...)

Mışır ehli kamu tapu kılduğda (923) Bütün mısır halkı ona saygı gösterdi.

2.3. Olumsuz Duygu Fiilleri

Metinde geçen bu tür fiiller şunlardır:

2.3.1.Üzüntü İfade Eden Fiiller

ağla-: "ağlamak, gözyaşı dökmek"(141, 148, 231, 233...),

ağlaş-: "birlikte ağlamak"(130, 1376, 1072, 1111...),

ağlat-: "birisinin ağlamasına sebep olmak"(1346, 1342, 1171, 1257, 1307)

Şöyle dedi ağladı Yûsuf nebî (233) Yusuf Nebi böyle diyerek ağladı.

Bir uğurdan varıcağ ağlaşalum (130) Bir sebepten eve gidince ağlaşalım

Ağladam Ya'kûb'ı ben görmez ola (1346) Yakub'u öyle ağlatacağım ki görmez olacak.

dağla-: "acı ve ıstırap çekme" (1085)

Hasret odiyla cānum dağlayayım (1085) Hasret ateşiyle gönlümü dağlayayım

döğin-: "dövünmek, feryat etmek, üzülme"(148).

Âh kıldı ağladı döğündi çok (148) Ah Edip Dövünerek Çok Ağladı

inile-: "inlemek, sızlamak, feryat etmek" (1341, 1051, 1500)

Yûsuf aña iniler zârî kıılır (1500) Yusuf ona ağlayıp, feryat eder.

inlet-: "inletmek, ağlatmak"(1257, 1342)

İñiletđi ağlatdı dñni gñni (1342) Gece gündüz ağlatıp inletti

2.3.1.1. Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

âh êt-: "inleme, inleyip sızlama"(307, 338, 361, 362...), âh eyle- (52, 243, 522, 1472),

âh kıl-: (5, 82, 148, 395, 588...)

Kimi âh êder bakar hayrân kalur (307) Kimisi ah ederek hayran hayran bakar

Yûsuf bir kez âh eyler inileyü (243) Yusuf bir kez ah edip inler

âh Kıldı ağladı göyündi özi 395 Ah etti çok ağladı yandı özü

'azâb gör-: Arapça+Türkçe "acı çekmek" (935)

Géçmeyen oda düşe göre 'azâb (935) Geçemeyenler ateşe düşe azap göre.

bağrı yandur-: "içini yakmak, acı çekmek" (1223)

Bağrumı yandurđi dñr senññ aduñ (1223) Senin adın bağrımı yandırdı.

belâ çek-: Arapça+Türkçe "acı çekmek" (412)

Şatılduñ gördññ emek çekdññ belâ (412) Satıldın bela gördün, eziyet çektin.

cānı yan-: Farsça+Türkçe "acı çekmek, canı yanmak"(388),

Özi göyündi eyle ki yandı cānı (388) Öyle üzüldü ki adeta canı yandı .

cānı göyin-: Farsça+Türkçe "acı çekmek, canı yanmak"(374,532,1068)

N'eylesññ 'aşık durur göynñr cānı (532) Ne yapsın çünkü âşıktır canı yanar.

feryad et-(67, 238, 245...),

Kaçmış ol kul dēdiler feryād ēde (238) O kul kaçmış diye feryat ettiler.

gögesin ötür-: “derin derin içini çekmek”(1090),

Şūrete bakar gögesin ötürür (1090) Surete bakar göğsünü dövünür.

gögsin dögin-: “acı ve üzüntü ile kendine vurmak, dövünmek”(142)

Kardaşları kamu gögsin döğünür (142) Bütün Kardeşleri Göğsünü Dövünür

gögüs ötür-: “iç çekmek”(878)

Āh ēdeyüm gögsümi ötürdeyüm (878) Ah ederek göğsümü dövüneyim.

guşşa yē-: Arapça+Türkçe “acı çekmek” (119,1142),

Bin iki yüz yıl guşşan yērem 119 Bin iki yüz yıldır acı çekerim

hasretinden yan-: Arapça+Türkçe “çok özlemek”(161)

Gēce gündüz hasretinden yanmışam (161) Gece gündüz hasretiyle yanmışım.

içi göyün-: “içi yanmak”(403)

İçi göynür hazne boş kaldığına (403) Hazinesin boş kaldığına içi yanar.

melül ol-: Arapça+Türkçe “üzülmek” (296)

Gönli melül oldu kıldı endiše (296) Hüzünlendi ve gönlü endişe ile doldu.

özi göyin-: “içi yanmak, acı çekmek”(82, 969,1312)

Özi göyündi eyle ki yandı cânı (388) Öyle üzüldü ki adeta canı yandı.

zārī kıl-: Farsça+Türkçe “ağlamak, inlemek”(239,495,882,994...)

O yıl dün gün ağladım zārīkılı (495) O yıl gece gündüz zarı zarı ağladım.

2.3.2.Kaygı, Endişe, Telaş Bildiren Fiiller

kayur-: “üzülmek, kaygılanmak, endişe etmek”(118, 126, 564, 663, 1344)

kaygu yē-: “kaygılanmak, endişelenmek”(688)

kayguya yüklen-“kaygı içinde kalmak, çok kaygılanmak, acı çekmek”(1247)

endişe kıl-: Farsça+Türkçe “kaygılanmak”(296)

teşvîş yē-: Arapça+Türkçe “kaygısına düşmek” (402)

Çok selām kıldı şaḡa kayguḡ yēdi (688) Sana çok selam söyledi ve senin için kaygılandı

Kayguya yüklendüğümi söylegil (1247) Kaygılandığımı söyle

Gönli melül oldu kıldı endiše (296) Hüzünlendi ve gönlü endişe ile doldu

Cebre'il eydür yâ Yûsuf kayurma sen (126) Cebrail ey Yusuf kaygılanma sen

Nēce yēr ol mālun teşvîşini (402) Malının telaşına nasıl düştüğünü işit

2.3.3.Pişmanlık Bildiren Fiiller

peşīmān ol-: Farsça+Türkçe “pişman olmak”(403) birleşik yapıda bir kez geçmektedir.

Peşīmān olur Yûsuf'ı aldığına (403) Yusuf'u aldığına pişman olur.

2.3.4. Memnuniyetsizlik İfade Eden Fiiller

begen-: “beğenmemek, güzel bulmamak” , begenmedi (295, 1017), beğenmez (352), begenmezler (294), begenmedün (866) şekilleriyle geçmektedir.

‘Arîs ehli çün begenmedi anı (295) Aris halkı onu beğenmedi.

2.3.5. Nefret-Öfke-Sinir Bildiren Fiiller

yigrelen-: “iğrenmek, nefret etmek” (979)

Bir sebebdan yigrelendük biz inan (979) Bir sebepten nefret ettik, bize inan.

korkut-: “korkutmak” (210, 550, 551, 1233) bu tür fiillere örnektir.

Korkutğıl bunu bu dem vur zindāna (551) Bunu korkut şimdi zindana at.

kıy-: “acımamak, zulmetmek, öldürmek” (81),

Eytdüm qardaşa qardaş nite kıya (81) Kardeş kardeşe nasıl kıyar, dedim.

tarık-: “içi daralmak, sıkıntıdan patlamak, öfkelenmek” (748),

Şöyle tarıkdı kaqıdı Zeliḥāya (748) Zeliha'ya öyle kızdı ki...

2.3.5.1. Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

yavuzluk kıl-: “kötülük yapmak” (549, 550, 1143),

Katı yavuzluk şanur uşbu baña (550) İşte o bana karşı kötülük düşünür.

cevr ét- “cefa, eziyet, zulüm etmek” (607)

Yatsun anda dër ol cevr éder (607) Yatsın orada diyerek eziyet eder.

2.3.6. Utanma-Çekinme İfade Eden Fiiller

utan-: “utanmak” utanu(724,1150), utanur (493,539)

‘ârlan- “utanmak” (807)

Ol şüretten utanur döner gërü (539) O suretten utanır ve geri döner.

Bu nişāndan zinhār dëyü ‘ârlanup (807) Biz kesinlikle bu nişandan utanıyoruz.

2.3.7. Ayıplama-Kınama İfade Eden Fiiller

qavla-: “çekıştirmek, ayıplamak” (576)

Ayrux ‘özrin söyleye yâ qavlaya (576) Başkasının özrünü söyleyen ya da çekıştiren...

kına-: “kınamak, ayıplamak” (606,1174)

Kul senüñdür nice dilerseñ kına (606) Kul senindir nasıl istersen öyle kına.

2.3.7.1. Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

ta‘na ur-: “ayıplamak” (596) biçiminde bir kez geçmektedir.

Kulın sever dëyü ta‘na urduñuz (596) Kulunu sever diye ayıpladınız.

3. İdrak Fiilleri

Bir mental süreç sonucu ortaya çıkan idrakle, algılamayla, duygularla ilgili fiillere mental fiil “zihin fiili” diyoruz. Zihin fiilleri idrakle, algıyla, duygularla ilgilidir. Zihin fiilleri birçok bilişsel süreci içerir. Duygu, algılama, idrak bir mental süreç sonucunda oluşur ve bunların başlaması, etkileri de kişiden kişiye göre değişir.

Mental fiillerin diğerk bir sürecini oluşturan fiiller idrak fiilleridir. İdrakle ilgili fiillerin temelinde düşünme vardır. Dolayısıyla zihinle ilgili faaliyetleri anlatan fiillerdir.(anlamak, unutmak, düşünmek, bilmek vb.)

İngilizcedeki karşılığı “cognition verbs” olan bu tarz fiiller, beynin dış dünyada görerek, işiterek, dokunarak vb. elde ettiği veri alışlarının beyinde yerleştirilmesi, saklanması ve gerektiğinde eski bilgilerle harmanlayarak muhakeme yoluyla çıkarımlar yapması yani dış dünyanın uyarısı ile meydana gelen fiziksel duygunun zihinsel yorumunu içeren fiillerdir. (Bayraktar 2017: 6)

Yaylagül, “Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller” çalışmasında bu fiilleri Anı ve Uslamlama Fiilleri olarak ifade etmiştir.

3.1. Anlama İfade Eden Fiiller

añla-: “anlamak, kavramak” aña- (13, 433, 504, 1382), añaadı (1050), añaadum (346, 455, 675), añaayasın (556), añaayu (616, 673, 899...), añağıl (187, 391, 419), añaaduğun (718) şekilleriyle birçok yerde geçmektedir.

Uşşuñı dër başuña aña sözün (504) Aklını başına topla ve sözümü anla.

Toğruluğumı benüm añaayasın (556) Benim doğruluğumu anlayasın.

3.2. Bilme İfade eden fiiller

bil- (166, 1038), bildi (75, 449, 562), bildüm (346, 1384), bildün (1293, 715, 451), bilelüm (36, 1208), bilem (391, 1217, 1241) şekilleriyle metnin birçok yerinde kullanılmıştır.

Bildi Yûsuf bunlaruñ n'ettüğini (75) Yusuf bunların ne yapmak istediklerini anladı

Ahvâlini bilelüm anuñ belgölü (36) Onun açıkça durumunu anlayalım.

bildür-: “bildirmek, öğretmek” bildür(444, 633, 777, 645), bildürdiler (641), bildürdüm (434), bildürem (1356), bildürdi (109) bildüre (7) biçimlerinde kullanılmıştır.

3.3.Düşünme İfade Eden Fiiller

düş-: “aklına gelmek” (711), uyan- “kendine gelmek, aklını başına toplamak” (157) , sağışla- “saymak, hesap etmek”, sağışladı (826), sağışlağıl (386), sağışlaya (7) biçimlerinde kullanılmıştır.

Şarâb-dâruñ ögine Yûsuf düşer (711) Şarapdarın aklına Yusuf geldi.

Eytdi yâ Ya'kûb sen nebîsin uyan (157) Ey Yakup sen peygambersin uyan, dedi.

Reyyân melik mâlını sağışladı (826) Melik Reyyan malını saydı.

3.3.1.Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

fikre düş-: Arapça+Türkçe “düşünceye dalmak” (253)

ögi dër-: “aklını başına toplamak” (146, 274)

ögin devşür-: “aklını başına toplamak” (363)

ussı başına gel-: “aklı başına gelmek”(70, 143, 203,959)

ussuñı başına dër-: “aklını başına toplamak” (504)

Ol hoca gördi anı fikre düşer (253) Hoca onu görünceye düşünceye dalar.

Göreyim gönlegi dëreyim ögi (146) Gömleği göreyim de aklımı başıma toplayayım.

Zelîhâ ögin devşürür turur örü (363) Zeliha kendini toparlar ve ayağa kalkar.

Uşşı geldi başına açdı gözün (70) Akli başına gelip gözünü açtı.

3.4. İnanma İfade Eden Fiiller

inan- "inanmak", inandum (890), inanğıl (1235), inanur (289), inanuruz (1289), inanur (263), inanduşa (995) şekilleriyle metnin birçok yerinde kullanılmıştır.

Döndi eyitdi inandum Tañrıya (890) Döndü, ben bir Tanrı'ya inandım dedi.

Ol biri birleş inanın Tañrıya (263) O bir olan Tanrı'ya inanın.

3.5. Karar Verme-Anlaşma İfade Eden Fiiller

ittifāklaş- Arapça+Türkçe "anlaşmak, birlikte hareket etmek" ittifāklaşsun (620)

Hem ittifāklaşsun hon-salār dahı (620) Sofracıbaşı ile de ittifak etsin.

3.5.1. Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

takdîr ol- Arapça+Türkçe "takdir edilmek, karar verilmek" (436,608)

kabûl eyle/kabûl kıl- Arapça+Türkçe "kabul etme, razı olma" (162, 1235, 227, 320, 753...) şeklinde metinde geçmektedir.

Eyle takdîr olısar dergil ögün (436) Öyle takdir edilmiştir, aklını başına topla.

kabûl eyle sen bizden hem bu sözi (1235) Sen bizim bu sözümüzü kabul et.

Bolay ki mâlik sözün kabûl kıla (753) Belki Melik sözünü kabul eder.

3.6. Tahmin İfade Eden Fiiller

şan- " sanmak, zannetmek" şan (295), şanasın (201, 242, 486, 514), şandı (1044, 1056), şandumdı (79), şanur (966) şekillerinde kullanılmıştır.

Kuyudan çıkdı şanasın ay durur (201) Kuyudan çıktığında sanırsın yüzü aydır.

Sırça şandı aña rağbet kılmadı (1044) Sırça sandığı için ona rağbet etmedi.

3.7. Öğrenme İfade Eden Fiiller

öğren- "öğrenmek, bilmek" öğrendüm (1040), öğrendün (1039) şekillerinde geçer.

haber vër kanda öğrendün bu dili (1039) Bu dili nereden öğrendin bana söyle.

3.8. Öğüt İfade Eden Fiiller

öğütle- "nasihat etmek, öğüt vermek" (1227), öğüd vër- (496, 549, 563, 572) birleşik fiil yapısında geçmektedir

Öğüt vërdün söyledün bana paşa (496) Bana öğütler verdin.

Özüñi öğütlegil ağlamagil (1227) Kendini öğütle ve ağlama.

3.9. Unutma İfade Eden Fiiller:

unut- "unutmak ", unudalar (841, 849), unudur (273,427), unudurlar (1314), unutdılar (587) şekillerinde pek çok yerde kullanılmıştır.

Aklı gider unudur ol kendüzin (273) Akli başından gider ve kendini unuttur.

3.10. Hatırlama-Anma ifade eden fiiller:

añ- "hatırlamak, anmak", aña (1125), añduğ (1075), añuban (1), añul- "anılmak, hatırlanmak" (888) biçimlerinde kullanılmıştır.

Añduğ anı bu şüretlere bağa (1075) Bu suretlere bakınca onu andık.

Mağşûdum seni anam unutmayu (1125) Seni süreli anıp unutmayayım.

3.10.1. Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

dilûne getir-: “anmak, dile getirmek” (653)

Tanrıyı getürmedün sen dilûne (653) Tanrı'yı diline getirmedin.

3.11. Niyet-İstek İfade Eden Fiiller:

um- “ummak, beklemek, ümit etmek” *uma* (790,1123), *umar* (698), *umdı* (689), *umduñ* (653)

imren-: “imrenmek, çok istemek, meyletmek” *imrene* (174), *imrenür* (1460,1461), *imrenürdi* (1490)

dile-: “dilemek istemek” *diledi* (250,819,1491), *diledüm* (119), *dilegil* (693), *diler* (229,230,261...)

iste-: “istemek”, *istedi* (147,1161,1516), *istegil* (182,345), *ister* (342), *isteyü* (181,1285)

dile-: “arzu etmek, dilemek” (319, 753, 791, 250...)

Tanrı'dan dile buları yâ resûl (791) Ey Resul bunların affolmasını Tanrı'dan dile.

Girmek diler imrenür Ya'kûb sine (1460) Yakup mezara imrenir ve girmek ister.

Allâhumdan diledüm seni görem (119) Allah'ımdan seni görmeyi diledim.

Görklü ola imrene seve cânun (174) Güzel olacak ve canın onu sevecek.

Yaylagül, bu fiillerin açıklama fiilleri içinde de düşünülebileceğini belirtmiştir. Kısmen duygu ve anı fiilleri de sayılabilir, açıklamasını yapmıştır.(Yaylagül, 2005: 47)

3.11.1. Birleşik Fiil Yapısında Bulunan Fiiller

taleb kıl-: Arapça+Türkçe “istemek, dilemek” (366, 379,916),

meded um-: Arapça+Türkçe “yardım beklemek, ummak” (89, 943,790)

Dükeli yalvardılar meded uma (790) Tamamı yardım bekleyip yalvardılar.

Hem şatun almaglığa kıldı taleb (379) Satın almak için talep oldu.

4. Açıklama Fiilleri

Mental fiillerin son halkasını oluşturmaktadır yani çıktı eylemlerdir. Zihinde oluşan etkinliklerin sonucunda ortaya çıkan söz ve davranışları göstermektedir. Mental süreç Açıklama fiilleri ile sona erer.

4.1. Konuşma İfade Eden Fiiller:

añlat- : “Açıklamak, anlatmak” *añlat* (1208), *añladur* (1284, 1287)

Bize añlat biz dañı bilelüm anı(1208) Bize anlat onu biz de bilelim.

âzârla-: “kızmak” (1167)

Niçün âzârladunuz siz atañuz (1167) Babanızı neden azarladınız?

buyur-: “buyurmak, emretmek” *buyura* (1351), *buyurdı* (179, 256, 581, 827...), *buyurur* (180,186,255,313...), *buyurursın* (1241)

Hoca buyurdı ki hon getürdiler (179) Hoca buyurdu sofraya getirdiler.

çağır-/çığır-/çığur- : “bağırarak, seslenmek” *çağırdı* (585), *çağırsa* (1233), *çağıru* (65, 930), *çağırur* (198, 369, 681...), *çığırmağda* (1179), *çığurur* (1103)

Çağırdı kim yâ Yûsuf kandasın kanı (585) Ey Yusuf nerdesin hani diye seslendi.

Çığırur örü turur 'aklın dère (1103) Kalkar, aklını başına toplamak için çağırır.

çıgrış-: “hep birden bağırp çağırmaq, bağrışmaq” *çıgrışdılar* (139)

Bir uğurdan kapuda çıgrışdılar (139) Bir ağızdan kapıda bağrıştılar.

dé-: “demek, söylemek” *dédi* (78,127,233...), *dédüm* (400, 639, 1120...), *dédügi* (195, 726, 1292), *demiş* (1211), *dér* (83,124,167...)

Böyle dèdi Cebrâ'il gitdi işe (127) Cebrail böyle dedi gitti işe.

dênil-: “denmek, söylenmek, rivayet edilmek” *dênile* (384)

Hazne mâlı cümle geldi deñile (384) Hazine malı bütün getirildi derler.

eyit/-eyt-: “söylemek, demek” *eytdi* (25, 50, 65, 122...), *eytgil* (390, 647, 777...), *eytse* (1350), *eytdük* (1458), *eydesin* (38,678), *eydem* (13,17,106...)

Eytdi yâ Yûsuf Tanrı'dan bil bu işi (122) “Ey Yusuf sen bu işi Tanrı'dan bil.” dedi.

ķıgır-: “seslenmek, bağırmaq, çağırmaq” *ķıgırup* (687)

Mısır içinde zindân içre ķıgırup (687) Mısır içinde zindan içine çağırarak...

muştula-: “müjdelemek” *muştuladı* (702,1428), *muştuladılar* (202), *muştular* (406), *muştulayı* (1363,1380)

Muştuladı Yûsuf'a eytdi ki bil (702) Yusuf'u müjdeledi dedi ki iyi bil.

okı-/ oku-: “çağırmaq, davet etmek” (474, 1109, 481), *okıdı* (1189)

okıt-: “çağırmaq” *okıdı* (946)

Andan okı sarāya gelsün anı (474) Ondan sonra onu çağır saraya gelsin.

Oğlanların okıdı rāzī açar (946) Çocuklarını çağırarak durumu onlara açar.

ög-: “övünmek” *öginü* (1306), *ögdün-idi* (411) şekilleriyle birçok yerde geçmektedir.

Niçün yalan söylersiz siz öginü (1306) Siz övünerek niçin yalan söylersiniz?

ögütle-: “öğüt vermek” (1227)

Özüñi ögütlegil ağlamağil (1227) Kendini öğüt ve ağlama.

Yaylagül'e göre “Övmek, birinin veya bir şeyin üstünlüklerini söyleyerek değerini yüceltmek, methetmek” fiili hem bir açıklama hem de olumlu duygu fiilidir. (Yaylagül, 2005: 47)

Bu çalışmada övmek fiilini açıklama fiilleri arasında değerlendirmeyi uygun gördük çünkü övmek söylemeye, açıklamaya dayalı bir fiil olduğu olması ve duygunun bu açıklama sonucunda ortaya çıktığı için bu grupta yer verildi.

şor-: “sormak” *şora* (452, 933, 1422, 1430), *şoralum* (35), *şorarsın* (248, 1113), *şoruban* (691), *şordum* (498,716)

Gelenüñ 'amellerin şora kamu (933) Gelen herkesin amellerini sora.

şokran-: “söylenmek, homurdanmak” (885)

Çok şokrandı kaķıdı şanemine (885) Sanemine çok öfkeleni.

söyle-: “demek, konuşmaq, söylemek” *söylediler* (44, 91, 144, 209), *söyledüm* (1210), *söylegil* (526, 619, 667, 713...), *söylersiz* (1306), *söyleyem* (392, 1241)

- Anuñ-ıçun söyledüm anı size* (1210) Onun için size onu size söyledim.
- söylen-:** “söylenmek, kendi kendine konuşmak” (428)
- Ṭursa otursa Yûsuf'ı söylenür* (428) Otursa, kalksa Yusuf'u söylenir.
- söyleş-:** “söyleşmek, karşılıklı konuşmak, sohbet etmek” söyleşelüm (1322), söyleşür (624,1315), söyleşürler (623)
- Dertlû derdin söyleşür her biri* (624) Her biri dertlerini anlatır, söyleşirler.
- söylet-:** “konuşturmak, söyletmek”, söylede (555), söyledür (1284)
- Söylede bunı kalasın sen 'aceb* (555) Bunu konuşturursun sen de şaşırıp kalasın.
- ünde-:** “seslenmek”, ündeğil (1438), ünderem (1434), ündeyü (1431), ünde (1437)
- Destür vergil kim sarāya ünderem* (1434) İzin ver saraya çağırayım.
- yalvar-:** “yalvarmak” yalvardılar (790,1308), yalvarı (704), yalvaru (1263), yalvarur (74,98,251), yalvaruram (1228)
- Yine döner yalvarur ol birine* (74) Yine döner bir diğerine yalvarır.
- yor-:** “yorumlamak, tabir etmek” yoram (170), yorar (29,171), yordı (39, 705), yormış (981,982), yormış-ıdı (980)
- İki altun vēr baña yoram düşün* (170) Bana iki altın ver rüyanı yorumlayayım.
- yorul-:** “yorumlanmak, tabir edilmek” (31, 643)
- Nice gördi yoruldı haber vērür* (31) Nasıl yorumlandığını haber ver
- buyruğ ét-:** “emretmek” (33)
- Buyruğ édiserdür kamumuza* (33) Hepimize emirler verir.
- buyruğ ol-:** “emir verilmek” (102, 125, 1452)
- Buyruk oldı Cebre'ıl tēz en yēre* (102) Buyruk oldu: Cebrail çabuk yere in.
- cevāb döndür-:** Arapça+Türkçe “yanıtlamak” (94)
- Döndürmedi ol söze kimse cevāb* (94) Hiçbiri o söze cevap vermedi.
- dile gel- :** “konuşmak” (316, 512, 559)
- Bunda bir hoş nükte geldi dile* (512) Bu arada benim dilime hoş bir nükte geldi.
- dile getir-:** “konuşmak, söylemek “ (384)
- Sözi muhtaşar getüreyüm dile* (384) Sözü kısaca söyleyeyim.
- dil vēr-:** “konuşturmak” (156,435)
- Ḥaḳ Taṅrı dil vērdi kurd söyledi* (156) Tanrı dil verdi kurt söyledi.
- haber ét-:** Arapça+Türkçe “haber vermek, söylemek” (377)
- Ḥaber eydürler varup Kutayfere* (377) Gidip Kutayfer'e haber ederler.
- haber vēr-:** Arapça+Türkçe “bildirmek, söylemek” (31,165, 667...)
- İmdi dinleñ véreyim size haber* (165) Şimdi dinleyin size bir haber vereyim.
- haber ol-:** Arapça+Türkçe “söylenmek, haber verilmek” (944)
- Ḥaber olur illere uçdan uca* (944) Ülkelere baştanbaşa haber gelir.

haber gel-: Arapça+Türkçe “ söylenmek, rivayet edilmek” (1164)

Bir kavulda dahı gelmişdür haber (1164) Bir söz rivayet edilmiştir.

hikâyet ét-: Arapça+Türkçe “hikâye etmek, anlatmak”(632, 1292, 1373)

Benem âhir ol hikâyet êtdüğün (1373) Hikâyesini söylediğin benim.

hikâyet eyle-: Arapça+Türkçe “anlatmak” (282, 667, 725...)

Yûsuf'a bir bir hikâyet eyledi (725) Yusuf'a bir bir anlattı.

mâ'lûm eyle- “açıklamak, belirtmek” (40, 713, 743, 1427)

Öğün den ne geçdi ma'lûm eylegil (713) Aklından ne geçtiğini söyle.

nazm düz-: Arapça+Türkçe “söz söylemek, nazmetmek” (14)

Nazm düzdüm bu sözi dün ü günü (14) Bu sözü gece gündüz nazmettim.

öğüd vér-: “nasihat etmek, öğüt vermek (496, 549, 563, 572)

Yavuzluk kılar bir öğüt vér buña (549) Kötülük yapar buna bir öğüt ver.

özrin dile-: “özür dilemek” (251)

Çünki ol kul yalvarur 'özrin diler (251) O kul yalvarıp özür diler.

râzı aç-: Farsça+Türkçe “durumdan haberdar etmek, sırrını söylemek” (880,946),

Geldi 'avrat Zelihâya râzı açar (880) Kadın gelip Zeliha'ya haber eder.

söz aç-: “söze başlamak, konuşmak”(892)

Yol üstinde Zelihâ tûrdı söz açar (892) Zeliha yol üstünde ayağı kaldırarak söz açar.

söze gel-: “konuşmak” (863)

Şağ degüldür güci yok gele söze (863) Sağ değildir, konuşmaya gücü yoktur.

söze gir-: “söze başlamak” (1)

Tanrı adın añuban girem söze (1) Tanrı'nın adını anarak söze başlayalım.

şerh eyle-: Arapça+Türkçe “anlatmak” (1247)

Derdümi kamu aña şerh eylegil (1247) Bütün dertlerimi ona anlat.

vaşf eyle-: Arapça+Türkçe “anlatmak, açıklamak” (479, 1239, 1242)

Andan şonra vaşf eyle gözüm yaşın (1242)Ondan sonra gözümde akan yaşları anlat.

vaşf kıldur-: Arapça+Türkçe “anlatmak, belirtmek” (1244)

Dün gün ağlamağum vaşf kılduru (1244) Gece gündüz ağladığımı anlatır.

Sonuç

Çalışmamıza konu olan Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ Mesnevisi kaynağını Kur'an-ı Kerimden alması ve kutsal olması özelliğiyle asırlardır büyük ilgi görmüş bir mesnevidir ve edebiyatımızda da önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ Mesnevisinde tespit edilen mental fiiller aşağıdaki tabloda da belirtildiği gibi dört ana başlık etrafında incelendi.

1.Duyu (Algılama) Fiilleri

1.1.Görme İfade Eden Fiiller
1.2.İşitme İfade Eden Fiiller
1.3.Tatma İfade Eden Fiiller
1.4. Koklama İfade Eden Fiiller
1.5. Dokunma İfade Eden Fiiller

2.Duygu Fiilleri
2.1.Bütünsel Davranış Fiilleri
2.1.1.Korkma- Ürkme İfade Eden Fiiller
2.1.2. Hayret- Şaşma İfade Eden Fiiller
2.1.3.Öfke-Kızgınlık İfade Eden Fiiller
2.2.Olumlu Duygu Fiilleri
2.2.1. Sevgi İfade Eden Fiiller
2.2.2. Memnuniyet İfade Eden Fiiller
2.2.3. Affetme- Merhamet İfade Eden Fiiller
2.2.4. Saygı İfade Eden Fiiller
2.3.Olumsuz Duygu Fiilleri
2.3.1.Üzüntü İfade Eden Fiiller
2.3.2. Kaygı-Endişe- Telaş İfade Eden Fiiller
2.3.3. Pişmanlık İfade Eden Fiiller
2.3.4. Memnuniyetsizlik İfade Eden Fiiller
2.3.5. Nefret, Öfke, Sinir İfade Eden Fiiller
2.3.6. Utanma-Çekinme İfade Eden Fiiller
2.3.7. Ayıplama-Kınama İfade Eden Fiiller

3. İdrak Fiilleri
3.1. Anlama İfade Eden Fiiller

3.2. Bilme İfade Eden Fiiller
3.3. Düşünme İfade Eden Fiiller
3.4. İnanma İfade Eden Fiiller
3.5. Karar Verme İfade Eden Fiiller
3.6. Tahmin İfade Eden Fiiller
3.7. Öğrenme İfade Eden Fiiller
3.8. Öğüt İfade Eden Fiiller
3.9. Unutma İfade Eden Fiiller
3.10. Niyet-İstek İfade Eden Fiiller

4. Açıklama Fiilleri

4.1. Konuşma İfade Eden Fiiller

Mental fiiller hareket bildiren fiiller değil zihinsel faaliyetleri içeren duygu, düşünce, algı gibi soyut fiillerdir. Tespit ettiğimiz mental fiillerin çeşitliliği ve kullanım sıklığı bize 13-14. yüzyıllar arası o dönemin duygu ve düşünce yapısı için önemli bir göstergedir.

Hikâye geneline hâkim olan duygunun sevgi olmasından ötürü bu durum olumlu duygu fiillerinin metnin içerisindeki kullanımını artırmıştır. Yûsuf u Zelihâ Mesnevisinin geneline baktığımızda mental fiiller içerisinde yer alan olumsuz duygu fiillerinin sayıca fazlalığı da dikkat çekicidir. Bu bağlamda hikâyenin konusunu göz önünde bulundurulursa metnin içerisinde korku, endişe, kaygı, üzüntü ve pişmanlık gibi duyguların ön planda olması sebebiyle olumsuz duygu fiillerinin de diğer fiillere göre sayıca çok olmasıyla örtüşmektedir.

Mental fiiller bir milletin düşünce yapısını ortaya koyan önemli bilgiler içerir. Mental fiil diğer bir adıyla idrak, zihin fiilleridir. Temeli düşünmeye dayalı olan fiillerdir. Eski Türkçe döneminin de mental fiiller bakımından oldukça zengin olduğu anlaşıldı. Duygu, idrak ve özellikle açıklama fiillerinde bir kavram birden fazla fiille ifade edilmiştir. Bu çalışmada Eski Türkçeden bu yana düşünce dünyasının ve bunu ifade etme tarzının ne kadar çeşitli olduğunu göstermiştir. Türkçede, Eski Türkçeden beri zihinle ilgili kavramları ifade eden bazı sözcüklerin, birden fazla anlamda kullanıldığını, aynı kavramı karşılayan birden fazla sözcüğün olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

HAMZA, Şeyyat. (2008). *Yûsuf u Zeliha (Destan-ı Yûsuf Aleyhi's-selam ve haza ahsenü'l-kasasi'l-mübarek)* Haz. Ümit Özgür Demirci- Şenol Korkmaz, Kaknüs Yayınları.

AYAN, Ekrem, TÜRKDİL, Yakup. (2015) "Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Görme Duyu Fiilleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7.S.35. s.26-41

TÜRKDİL, Yakup. (2013) *Anlam Bilim Açısından Kazak Türkçesinde Duyu Fiilleri*, Muğla Sıtkı Koçman Üniv., SOBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla.

Ayan, Ekrem; Türkdil, Yakup. (2015). "Kazak Türkçesinde Dokunma Duyu Fiilleri ve Anlam Zenginliği", *Turkish Studies*, Volume 10/4, s. 95-114.

Seçkin, Kuban. (2013). "Mental Fiiller Bağlamında Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı", VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri, III. Cilt, s. 921-929.

YAYLAGÜL, Özen. (2005) "Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, s. 17-51, Ankara.

YAYLAGÜL, Özen. (2010). 'Türkiye Türkçesine Duygu Fiileri', Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt7, Sayı 4,s.100-111,Ankara.

ŞAHİN, Savaş, (2012). "Mental Fiil Kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Filler", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı 1\4, s.45-62.

ŞAHİN, Savaş, (2012) "Türkmen Türkçesinde Mental Filler" Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara.

KAMCHYBEKOVA, Kıyal. (2011). "Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri", ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C.2, S.3, s.87-102, Haziran.

KAMCHYBEKOVA, Kyial (2011) Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri, Ankara Üniv. SOBE Yayınlanmamış Dr. Tezi, Ankara.

Erkan HİRİK,- Tuğba ÇOLAK, (2017). "Türkçe Mental Fiillerde 'Çok Katmanlılık", iV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, CİLT 1, Niğde.

Bayraktar, Fatma Sibel, "Bulgarca Sözlüğünde Yer Alan Türkçe Mental Fiiller", (XII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, 25-28 Eylül 2017, Bükreş, Romanya) Bildiri Kitabı, s. 458-466. (Kasım 2017)